

Biedermann Zsuzsánna

Roszbabb a háborúnál

Daniel Jonah Goldhagen amerikai politológus 1996-ban megjelent első könyvével, a Hitler készséges hóhéraival (*Hitler's willing executioners*) rövid időn belül felkerült a sikerlistákra, és hatalmas vihart kavart szakmai és nem szakmai berkekben egyaránt. Újító megközelítésben vizsgálta német átlagpolgárok holokauszt idején tanúsított viselkedését, és arra a következtetésre jutott, hogy a német nép nagyban támogatta Hitler megsemmisítésre törő antiszemitizmusát. Goldhagen második könyve Erkölcsei számadás (*A Moral Reckoning*) címmel 2003-ban jelent meg, és a katolikus egyház holokausztban betöltött szerepét tárgyalta. A szerző tehát határozottan vonzódik a kényes témákhoz. Kritikusai gyakran szemére vetik, hogy írásai szakítanak a tudományos körökben megszokott higgadt, tárgyilagos stílussal, és népszerűsítő, szenvedélyes hangvételűek. Nem kivétel ez alól 2009-ben megjelent harmadik könyve sem, a Roszbabb a háborúnál (*Worse than War*).

Az első fejezetet a szerző kissé szenzációhajhász módon a következő mondattal indítja: „Harry Truman, az Amerikai Egyesült Államok harmincharmadik elnöke tömeggyilkos volt.” Goldhagen szerint ugyanis Truman tömegmészárlást hajtott végre a hirosimai és nagaszaki atomtámadásokkal, és bíróság elé kellett volna kerülnie. Az már más kérdés, hogy cselekedetei vajon ugyanolyan megítélés alá estek volna-e, mint a „szörnyeteg” Hitler, Sztálin, Mao Ce-tung és Pol Pot tettei. Goldhagen ebben a részben, műve elején vezeti be az eliminacionizmus (megsemmisítés, meg-

semmisítésre törekvés) fogalmát, amelyet a továbbiakban az általa túlságosan restriktívnek ítélt genocídium helyett alkalmaz. A megsemmisítés öt fokozata Goldhagen olvasatában: az átalakítás, az elnyomás, a kitoloncolás (deportálás), a születések meggátolása és végül a tényleges megsemmisítés.

A második fejezetben, amelynek címe egyezik a könyvével, a szerző a tömeggyilkosságok évszázadának, a huszadik századnak a leírását a hererók ellen elkövetett atrocitásokkal indítja. Ezek után Goldhagen különböző kevésbé ismert példákat hoz: megsemmisítő célú hadjáratnak (*eliminationist assault*) tartja az indiánok rezervátumokba szorítását és fokozatos ellehetetlenítését Észak-Amerikában, Asszad szíriai diktátor hamai bombázását, a dél-amerikai rendszerek által elkövetett atrocitásokat (politikai szempontból gyanús személyek tömeges eltüntetése), ide sorolja Argentína, Chile, El Salvador, Guatemala véreskező diktatúráit, de „terítékre kerül” a Kongói Demokratikus Köztársaság és Nigéria is (Biafra kapcsán). Goldhagen azonban hangsúlyozza, hogy a tömeggyilkosságokat nem lehet sem nemzetiséghez, sem országhoz kötni, mert népirtások minden kontinensen előfordultak, és majdnem minden népcsoport érintett mint elkövető vagy mint áldozat. A fejezet végén a szerző igyekszik megbecsülni, hogy hány áldozatot követeltek a huszadik században a háborúk, és mennyit a megsemmisítő célú hadjáratok. Arra a megdöbbentő következtetésre jut, hogy háborúk kapcsán körülbelül hatvanmillió áldozatról beszélhe-

tünk, míg tömeggyilkosságokban a leg-szerűnyebb feltevések szerint is több mint 120 millióan haltak meg, vannak azonban 175 milliós becslések is. Goldhagen a tömeggyilkosságokat biztonságpolitikai szempontból az áldozatok nagy száma miatt fontosabb kérdésnek tartja, mint a háborúkat. Véleménye szerint fontosságukhoz képest csak ritkán szerepelnek a nemzetközi szervezetek napirendi pontjai között, és sokkal kevesebb az erőfeszítés a megelőzésükre (ami jóval olcsóbb lenne), mint az utólagos kárelhárításra. A szerző az egész nemzetközi biztonsági rendszer egyik prioritásává tenné a megsemmisítő célú hadjáratok megelőzését, illetve az eddig bekövetkezett esetek tanulmányozását a következtetések levonása érdekében.

A harmadik fejezetben Goldhagen a kiváltó okokkal foglalkozik. Leszögezi, hogy az erőszak elszabadulásához számtalan tényező együttállása szükséges, azonban akkor sem biztos, hogy a feszültségek teltlegességig fajulnak. Az egyik legfontosabb hajlamosító tényező, ha bizonyos népcsoporttal szemben mélyen gyökerező, régóta tartó ellenérzés él a többségi társadalomban. Ahogy a szerző fogalmaz, ebbe a földbe sokkal könnyebb elvetni a halálos gyűlölet magvait. A másik kulcsfontosságú tényező a vezetők hozzáállása. Ha a politikai vezetők népirtásban gondolkodnak, akkor általában bevetik ennek érdekében az egész rendelkezésre álló közigazgatási apparátust és a média erejét. Goldhagen röviden, de meglehetősen elítélően szól arról, hogy miért nagyon ritka a társadalomban az ellenállás, amikor szóba kerül a másik népcsoport kiirtása, illetve hangsúlyozza, hogy a cinkos hallgatás is bűn, nem csak a tevőleges gyilkosság.

Goldhagen a negyedik fejezetben azzal a közkeletűnek ítélt tévedéssel próbál szembeszállni, miszerint a gyilkosok arcta-

lanok, és egy romboló gépezet katonái – azaz az egyéni felelősség kérdését hangsúlyozza. Úgy véli, hogy minden egyes ember bármelyik pillanatban dönthet úgy, hogy nemet mond a mézárásra, vagy az abban való hallgatólagos részvételre (példának hozza a dánokat, akik hajón átmenekítették a zsidókat Svédországba, hogy megmentse őket a deportálástól, és a bolgárokat, akik a társadalmi nyomás hatására nem engedték, hogy a németek elhurcolják a bolgár zsidókat).

Ami a gyilkosságok módját illeti, Goldhagen három fő tendenciát azonosít. Az első és egyben legtöbb áldozatot követelő módszer a menetelés. Ez tulajdonképpen csak annyit jelent, hogy egy bizonyos földrajzi pontból egy másik pontba kell eljuttatni egy embercsoportot. Jellegzetes példa erre Mengisztu Etiópiája, ahol másfélmillió embert kellett átköltöztetni az ország egyik végéből a másikba néhány hét alatt. A menetelés maga nem lenne halálos, azonban a foglyoknak nem adnak megfelelő ruházatot, nem adnak enni és inni, így gyakorlatilag elhullanak az út mentén. Az is gyakran előfordul, hogy a kísérő katonák egyszerűen nem védik meg a foglyokat a rajtaütésszerű támadásoktól. Ugyanakkor ez a módszer egyben a legolcsóbb is, hiszen nincs szükség túl sok fegyverre, nem kell lakhelyet, étkeztetést biztosítani a foglyoknak, mégis garantáltan meghalnak. A másik módszer a halálosztagok módszere, ezek a különböző országokban más és más felépítésűek (van ahol a rendőrség, a katonaság részét képezi, van ahol csak irreguláris alakulatok). Ezek a kommandósok, akiket gyakran átlagemberekből verbuválnak önkéntes alapon, a legváratlanabb időpontban összehangoltan rajtaütnek a célcsoport tagjain. Ez természetesen csak akkor lehetséges, ha az akció jól megszervezett, és ehhez szükség van az

állami apparátusra a háttérben. A harmadik módszer a koncentrációs vagy haláltáborok módszere. Ebben a részben a szerző leszámol azzal a tévhitel, hogy a németek vagy más hadviselő országok nem voltak tisztában azzal, hogy területükön mi folyik az egyes táborokban. Pontos kimutatást ad arról, hogy a koncentrációs táborok milyen sűrűn helyezkedtek el Németország, a Szovjetunió vagy Kína területén, illetve, hogy ezek a táborok milyen kapcsolatban álltak a külvilággal. Mindezen adatok alapján megállapítja, lehetetlen, hogy a környező lakosság ne lett volna tisztában a táborok létevel és céljával. A táborokban a túlélők aránya nagyon alacsony volt, ezzel kapcsolatban a szerző közöl néhány megdöbbentő statisztikát. Az utolsó részben ismét az ellenállás fontosságát hangsúlyozza, kiemelve, hogy számos országban a második világháború alatt sikeres mozgalmak bontakoztak ki, amelyeket a közvélemény is támogatót.

Az ötödik fejezet az elkövetők motivációira próbál rávilágítani. Goldhagen közkeletű tévhiteket cáfol meg. Az elkövetők túlnyomó részét a bizonyítékok alapján senki sem kényszerítette az öldöklésre. Sőt, sok esetben büntetés nélkül kihátrálhattak volna, de nem tették. Goldhagen azzal sem ért egyet, hogy az elkövetők vak szabálytiszteltetből cselekedtek volna. Ennek bizonyítására számos olyan példát hoz, amikor az állampolgárok tömeges szabálysértést követnek el. A szerző szerint a tömeg nyomása miatti részvételre sincs bizonyíték. Goldhagen amellett érvel, hogy az elkövetők magukévá tették a megsemmisítéshez szükséges ideológiát, és ennek hatására cselekedtek. Az elkövetőkkel készített interjúk alapján a szerző arra a következtetésre jut, hogy a sértetteket egyszerűen nem tekintették embernek, hanem általá-

ban valamilyen kártevőnek, amit ki kell irtani, el kell pusztítani.

A hatodik fejezet azt tárgyalja, hogy miért ér véget egy erőszakhullám. A szerző szerint sok esetben a kitervelők befejezetteknek ítélik a „munkát”. Máskor külső tényezők hatására kénytelenek abbahagyni az öldöklést. Goldhagen hangsúlyozza a nemzetközi politikai környezet kiemelkedő szerepét. Ha eskalálódik egy konfliktus, akkor be lehet és be is kell avatkozni.

A következő három fejezet a modern állam megsemmisítést célzó politikáját részletezi. Goldhagen négy kategóriába sorolja az ilyen jellegű politikákat. Az első célja a hazai társadalom „megtisztítása”, a domináns csoport hatalmának megszilárdítása; a második a külföldön egy bizonyos csoport tagjai ellen intézett támadások (ez a legritkább, példa lehet a németek cigányok és zsidók elleni támadásai külföldön). A harmadik kategóriába az úgynevezett hazai imperialista kísérletek tartoznak, amikor egy bizonyos területet kell megtisztítani az adott országon belül, ahol „fenyegetést” jelentő népcsoport él. Az utolsó kategória az imperialista hódítás külföldön, amelynek célja a területen élők teljes alárendelése. A szerző minden esetben hoz olyan példákat is, amikor az események nem fordultak át erőszakba. Ezután Goldhagen a megsemmisítésre indító ideológiákat elemzi: általában az áldozatok nem emberi, démoni jellegének köztudatba sulykolása készíti elő az atrocitásokat. A kilencedik fejezet egyik legérdekesebb része, amikor a szerző arra igyekszik adatok segítségével rávilágítani, hogy a tömeges erőszak mennyire negatív következményekkel jár egy ország gazdaságára nézve.

A könyv utolsó és egyben legvitathatóbb részében Goldhagen különböző változtatásokat javasol, amelyek segítségével

megelőzhetőek lennének a tömeggyilkosságok. Először is a többszörösen alkalmatlannak bizonyult Egyesült Nemzetek Szervezete helyett az Egyesült Demokratikus Nemzetek Szervezetének felállítását javasolja, amelynek tagjai „a zsarnokság, népiirtás és mindenféle megsemmisítésre törő politika ellen és a világ népeiért egysülnének. Amikor tömeges erőszak lehetősége merül fel, akkor „az érintett országot rádióadásokkal, repülőkről ledobott szórólapokkal és internetes posztokkal kellene bombázni”. Ha ezek az intézkedések nem válnának be, akkor pénzzutalom kitérését javasolja: „10 millió dollár az elkövető rendszer vezetőjének vagy felsővezetőinek elfogásáért, 1 millió dollár minden miniszterért, katonai vagy rendőrségi vezetőért, 100 ezer dollár a segítőikért.” Minde nélkül azonban arra van szükség, hogy „lelkes nemzetközi nyomásgyakorlás hatására több ország demokratizálódjon...”. Goldhagen úgy véli, egy demokrácia nem követ el megsemmisítést, elfelejti azonban, hogy számos demokrácia támogatott népiirtó rezsimeket: például az 1980-as évek elején Amerika anyagi segítséget nyújtott a kétszáz ezer ember haláláért felelős Efraín Ríos Montt jobboldali rezsimjét hatalomra juttató felkelésnek. Azonban említhetnénk a szintén amerikai anyagi támogatásban részesülő dél-amerikai rendszereket a hetvenes-nyolcvanas években, amelyek száz ezreket tüntettek el. A demokratizálás sem valószínűsíthető meg egyik napról a másik-

ra, ahogy Irak és Afganisztán példája bizonyítja. Az sem világos, hogy milyen objektív kritériumok határoznák meg, melyik ország minősül demokráciának és lehet tagja az Egyesült Demokratikus Nemzetek Szervezetének.

Az utolsó rész másik vitatható pontja a szerzőnek a politikai iszlámról alkotott véleménye: „Jelenleg a politikai iszlám a világ egyetlen kifejezetten, nyíltan és szégyentelenül népiirtó szándékú... politikai mozgalma..., a halál kultúrája, vagy inkább kultusza”. Míg a szerző részletesen beszél az Izrael elleni megsemmisítő szándékú antiszemitizmusról, Izrael palesztinokkal szembeni jogsértései szóba sem kerülnek.

Összességében a kötet nem sok új adatot közöl, de stílusa figyelemfelkeltő és egyszerű nyelvezete miatt könnyen olvasható. Üdvözlendő, hogy Goldhagen tudatosítja olvasóiban: az eliminacionizmus megelőzhető. Nem szerencsés azonban, hogy a tömeges emberi jogi jogsértéseket, a háborús bűnöket, a népiirtásokat, etnikai tisztogatásokat a szerző az eliminacionizmus ernyője alá gyűjti össze, mert nagyon különböző háttérű esetekről van szó. Ezért a megoldás sem olyan egyszerű és egyértelmű, mint azt Goldhagen sugallja könyve végén.

(Daniel Jonah Goldhagen: Worse than War. Genocide, Eliminationism, and the Ongoing Assault on Humanity. New York, 2009, PublicAffairs, 672 o.) ■